

พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร

พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว

มหาวชิราวุธ

พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระราชนิพนธ์

มีกรรมสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

1. ๑๑๑๑/๒๕๖๒
๑๑/๑๑/๑๑
๑๑/๑๑/๑๑

พระค่านวณฤชากร (นาศ, สายบัว)

พิมพ์เป็นที่ระลึก

ในงานพระราชทานเพลิงศพ
พระฤชาประมวญ (สวาสดี, สายบัว)

วันที่ ๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๓๒

ณ วัดหงษ์รัตนาราม

จังหวัดชลบุรี

ด้วยอภินันทนาการ
จาก

๑/๑๑/๑๑๑๑ กงคะพันธ์

๕๕.๑.๕๕

ประวัติ

อำมาตย์ตรี พระฤชาประมวญ

พ. ศ. ๒๔๓๐ - ๒๔๗๓

พระฤชาประมวญ (สง่าศักดิ์, สายบัว) เป็นบุตร
นายน้อย นางนิศ สายบัว, เกิดเมื่อวันอังคาร ขึ้น ๘ ค่ำ
เดือน ๓๒ มีเถาะ ตรงกับวันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๐
เมื่อเจริญวัยได้ศึกษาวิชาหนังสือไทย, หนังสือมาตี, เดช,
ลูกคิด, ณสำนักวัดทองห้วยวัดนาราม, พออายุได้ ๒๐ ปี
อุปสมบทณวัดนั้น, พระประสิทธิ์คีตฤคณาจารย์เป็น
อุปัชฌาย์. เริ่มเข้ารับราชการในกองบัญชาการตรวจ
ยุติธรรมในตำแหน่งเสมียนจักษวาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ และ
ได้เลื่อนตำแหน่งจนเป็นเสมียนตรี, โท, เอก, นายเวร, ผู้
ช่วยชั้นที่ ๓ เป็นลำดับจน พ.ศ. ๒๔๔๗ ได้รับตำแหน่ง
ปลัดกรม และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน
บรรดาศักดิ์เป็นหลวงฤชาประมวญ. พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้ย้าย
ไปรับราชการที่กองบัญชาการกองหมายและกรมรักษาทักษิ
ได้รับพระราชทานยศเป็นรองอำมาตย์เอก. พ.ศ. ๒๔๖๓

เป็นพระฤชาประมวณ. พ.ศ. ๒๔๖๔ เป็นอำมาตย์ตรี ครั้น
เมื่อสมัยตัดทอนงบประมาณแผ่นดิน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗
ทางราชการได้ยุบเลิกกองบัญชาการกองหมายและกรมรักษา
ทรัพย์ พระฤชาประมวณจึงพ้นหน้าที่ออกมารับพระราชทาน
เบี้ยบำนาญ จนถึงวันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๑ ได้
บวชเป็นตมถึงแก่กรรมโดยปัจจุบัน กำหนดอายุได้
๖๓ ปี กับ ๗ เดือน.

พระฤชาประมวณได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยา
ภรณ์ เหรียญประกาศนิตา, เหรียญรัชสมณมต, เหรียญ
รัชสมังคดาภิเษก, เหรียญบรมราชาภิเษกรัชการที่ ๖
และที่ ๗, เหรียญจักรพรรดิมาตา, ตราจตุตถาภรณ์มงกุฎ
สยาม, และตราจตุตถาภรณ์ช้างเผือกเป็นชั้นสูงสุด.

บุตรและธิดาของพระฤชาประมวณ ซึ่งยังมีชีวิตอยู่
เวลานี้ คือ นายวงษ์, นายห้วน, นางแชน, นางวรรณะ,
นางสาวท้ว, นางประมวณ, นางวาสน์, นายวิวัฒนา.

พระฤชาประมวณเป็นผู้มีชื่อน่าสยใจคอกว้างขวาง
อารีอารอบต่อญาติมิตรและผู้ทุกคนเคยทั่วไปเป็นอย่างดี.

ພຣ: ພຸທຸທາຈັກຟາງລັດສັດຕູ້

พระพุทธรูปเจ้าตรีสร้อยไ
~~~~~

พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว

มหาวชิราวุธ

พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระราชนิพนธ์

มีกรรมสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

คำนำ

เมื่องานเฉลิมพระชนมพรรษาของข้าพเจ้าใน
พ. ศ. ๒๔๖๖ ข้าพเจ้าได้จัดพิมพ์ภาพมงคลสูตรขึ้น
เป็นหนังสือ, สำหรับข้าพเจ้าให้เป็นของตอบแทนแก่
ญาติมิตรบางคนที่ได้ให้ซองแก่ข้าพเจ้าในงานนั้นเช่นที่
เคยมา, กัยแจกอินโดชนและบริวารที่ไ้รับใช้ข้าพเจ้า.
ผู้ที่ได้รับแจกหนังสือมงคลสูตรนั้นไปแล้วได้แสดงความ
พอใจ และกล่าวว่าใครจะให้หนังสืออันเป็นธรรม
บรรยายแจกใน พ. ศ. ๒๔๖๗ นี้ก็, ข้าพเจ้าจึงได้
คิดเลอกพน้อยว่าจะแต่งอะไรดี. พระอินในคณขณได้มี
อินโดชนของข้าพเจ้าตั้งปวงฉาขึ้นว่า, “พระพุทธรเจ้าตรีส
ระอะไร?” ผู้ที่ถามขอนี้มิใช่ว่าจะเป็นผู้ที่มีไตรเศยศึกษ
ในทางพระศาสนาเสียเลยที่เดียวก็หาไม่, แต่หาก
หนังสือเรียนต่าง ๆ ที่ได้ถึงมือและได้อ่านมักเป็น
หนังสือที่แต่งโดยสำนวนโวหารอันผิดกับที่ผู้ถามได้เคย
ใช้หรือเคยฟังอยู่โดยปกติ, จึงทำให้เขาใจไม่แจ่มแจ้ง.

ขอนเองทำให้ซาฟเจ้าเกิดนึกขึ้นว่า น่าจะมีคนอื่นเป็น
 อันมาก, ทมิความคึกษาแล้ว, และมีใจศรัทธาอยู่
 แล้วในพระพทธศาสนา, แต่ไม่ได้รับคำอธิบายอย่าง
 ง่าย ๆ พอที่จะให้เขาใจซึ่มทรวายในธรรมอันเป็นหลักของ
 พระพทธศาสนา, จึงคล้ายผู้ทเคียวคล่าอยู่ในทมิค, ถึง
 แม้รู้แล้วว่าแสงสว่างมีอยู่ข้างหน้า ก็ยังไม่สามารถที่
 จะเคียวไปให้ถึงแสงสว่างอันปรวณานั้นได้, เพราะขาด
 คนนำทาง.

หลายขมาแล้วซาฟเจ้าได้เคียวพยายามกระทำคนเป็น
 ประคจผู้ถือ ประทีปส่อง หนทางให้ญาคิและมิตรสหายมี
 โอกาสเคียวไปสู่แสงสว่างอันเขาทั้งหลายแสงอยู่. อน
 ศาสน์ซคนนซาฟเจ้าได้ขนานนามไว้ว่า “เทศนาเสื่อป่า”,
 ซิงได้พิมพ์จำหน่ายแพร่หลายมากแล้ว, และซาฟเจ้า
 ยินคทได้ทรวายว่าหนังสือนี้ได้ทำให้คนเข้าใจแจ่มแจ้งและ
 เอาใจใส่ในทางพระศาสนาียงชน. ผู้ที่อ่าน “เทศนา
 เสื่อป่า” นั้นแล้วคงจะจำได้ค้อยู่ว่า กณทลสุคทวายซาฟเจ้า

ไท่กล่าวถึงจักรวาลวิสัยโดยย่อ, และไท่กล่าวไว้ข้าง
ท้ายว่า ถ้ามีเวลาก็จะไท่อธิบายในเรื่องนั้นโดยพิสดาร
ซอก. ท้าวเจ้าไม่ไท่อธิบายต่ออีกนั้น, เพราะไต่มี
เหตุการณ์บางอย่าง, อันไม่จำเป็นกล่าวถึงในที่นี้, บังคับ
ให้ข้าพเจ้าต้องระงับการแสดงเทศนาแก่เสื่อยาตามทีคิด
ไว้, แล้วต่อมาก็เลยไว้โอกาสที่จะแสดงอีก.

มาถึงกาลขณความจำเป็นที่บังคับให้ข้าพเจ้าต้อง
ระงับการแสดงเรื่องพระศาสนามาก็ไต่ สิ้นไปแล้ว, แล้วอาศัย
เหตุที่ไต่ มีผู้ตั้งปัญหาขึ้นถึงที่ไท่กล่าวมาแล้วข้างต้น,
ข้าพเจ้าจึงได้เรียบเรียงหนังสือขึ้น. ข้าพเจ้าขอกล่าวแก่
ท่านผู้เป็นนักเรียนและผู้ศึกษาในทางพระศาสนาว่า
ข้อความที่ข้าพเจ้าเขียนในหนังสือนี้เป็นอดีต โนมัตถ์ของ
ข้าพเจ้าโดยมาก, ฉะนั้นถ้าหากว่าท่านพบข้อความใดๆ
ที่ไม่ตรงกับความเห็นของท่านฉะโดยทหนึ่งก็, ขอ
เมตตาคุณ, กรุณาคุณ, และขันติคุณ, ไปรคให้
อภัยแก่ข้าพเจ้าผู้มัวสติปัญญาอันชย.

อนึ่งหนึ่งสอนข้าพเจ้าไว้กล่าวแล้วว่าตั้งใจเรียงจน
เป็นญาติพลีและมีศรัทธา, ฉะนั้นขอญาติมิตรผู้รับหนังสือ
นี้ไปแลจงตั้งใจไว้ว่าลัดถึงคุณพระรัตนตรัย แล้วและ
กระทำสักการบูชาอย่างสูงสุดด้วยเถิด.

ในที่สุดข้าพเจ้าขออำนาจพรแก่ท่านทั้งหลายผู้มีจิต
ไมตรีต่อข้าพเจ้าผู้มั่งคั่งต่อท่าน.

“สกุทตวา พุทฺธรัตนํ .   โอสถํ อุตฺตมํ วรํ
“หิตํ เทวมนุสฺसानํ   พุทฺธเตเชน โสตุถินา
“นสฺสนตุปทุทฺวา สพฺเพ   ทุกฺขา รูปสเมนฺตุ เต”

๑ ด้วยเหตุกระทำคา-
เช่น โอสถสถานัน-
๒ เกอกุลกะเทวา
ขอปลงอุบถวม
๓ ทั้งทุกชะโคกสรร-
ด้วยเศษขรราย

ระพุทธรัตนอัน
ขะอุคมประเสริฐศรี
และมณเฑียร
ทฤษะจงพนาศหาย
พะสงขประภทหมาย
ณพระพุทธะองค์น

“สกุทตฺวา ฌมฺมรตฺนํ

“ปรีฬาทุปฺสมนํ

“นสฺสฺสนฺตฺตฺพทฺทวาท สพฺพเพ

๑ ฌวียเหตุกกระทำค้ำ-

เป็นโอสถะถำนัน-

๑ อั้นชวียระงับจิต-

ชอข่วงอับทวรุณ

๑ ทังภยพิภักศสร-

ฌวียเขตขจรจาย

โอสถํ อุตฺตมํ วรํ

ฌมฺมเตเชน โสตุถินา

ภยวฺอุปสมเนตฺเต เต”

ระจรรวมรัตนอัน

ยะอุทุมประเสริฐคุณ

ตะกัรวนกระวายนุ่น

ทุมะจงพิณาค์หาย

พะสงขมประคุดหมาย

เฉพระจรรวมะเล็ดกันนี้ ฯ

“สกุทตฺวา สํขรตฺนํ

“อาหุเนยฺยํ ปำหุเนยฺยํ

“นสฺสฺสนฺตฺตฺพทฺทวาท สพฺพเพ

๑ ฌวียเหตุกกระทำค้ำ-

เป็นโอสถะถำนัน-

โอสถํ อุตฺตมํ วรํ

สํขมเตเชน โสตุถินา

โรคา วฺอุปสมเนตฺเต เต”

ระสงขมรัตนอัน

ยะอุทุมประเสริฐพร

๑ อินทวระบุชา
 ขอปรวงอัยทวธร
 ๑ ทั้งโรคะพาสสร
 ค้วยเทศขจรจาย

พระสุคมพระณมกร
 ทูษะจงพินาศหาย
 พระสงขประคจหมาย
 ณพระสงษะหม่น ๗

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร.

ข้อความบนต้น.

“พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร ?”

คำตอบประการข้อนี้ ถ้าแลดูเผิน ๆ ก็อาจเห็นว่าจะไม่ยากนัก, แต่มีคนที่สักคน, นอกจากที่เป็นพุทธศาสนะบัณฑิตแท้จริง, จะตอบได้โดยทันควัน ? เข้าใจว่าคงจะมีน้อยทีเดียว. ผู้ที่เคยขบขเรียนแล้ว, และยังจำศัพท์แสงอะไรได้อยู่บ้าง, คงตอบว่า, “ยัสสพระอนตครสัมมาสัมโพธิญาณ”, ซึ่งสำหรับผู้ที่ไม่เคยเรียนและไม่รู้ศัพท์ก็เท่ากับไม่ได้ช่วยตอบอะไรเลย. ถ้าจะตอบเสียว่า, “คือท่านปรายพญามารได้” ทั้งนี้, ยังจะเข้าใจกันว่า, เพราะถึงจะไม่ให้ผลอย่างอื่นก็ยังไม่พอทำให้ผู้ฟังนึกเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าต้องเป็นผู้ที่อดศีจรรย

ฝึกกว่าคนทั้งหลาย, น่านับถือ. การตอบโดยใช้ศัพท์
 ที่ผู้ฟังไม่เข้าใจอาจให้ผลร้ายได้อยู่, คือประการ ๓ ผู้ที่
 ไม่กระตือรือร้นใฝ่ใจในความรู้จริงๆ, เมื่อได้รับคำตอบ
 อันไม่เข้าใจเช่นนั้น, อาจจะนึกเสียด่างหากจะซักต่อไป
 ก็คงได้รับคำอธิบายอันเต็มไปด้วยภาษาที่ไม่เข้าใจอีก,
 กระธาเยอหน้า, เลยระงับเสียบไม่ถามต่อไป, อีก
 ประการ ๓ ผู้ที่ฟังอาจจะเป็นคนชนิดที่เรียกว่า “คน
 ในฝัน”, คือถึงแม้จะไม่เข้าใจอะไรก็สร้างทำเป็นเข้าใจ,
 เพราะเกรงว่าจะถูกเขานินทาว่ารู้อัน, ฉะนั้นเป็นอันไม่
 ขอคำอธิบายต่อ, ก็คงไม่รู้ย่ออย่างเต็มนั่นเอง. นอก
 จากนี้ยังอาจจะมีบุคคลอีกชนิดหนึ่ง, ซึ่งคิดเห็นไปว่า
 การที่ผู้ตอบต้องคอยยกศัพท์มาเช่นนั้น เป็นเพราะผู้ตอบ
 เองก็ไม่เข้าใจคำแปลแห่งศัพท์นั้นๆ, เป็นแต่ได้เคยรู้
 ก็จำขึ้นใจไว้อย่างนั่นเอง, แล้วก็จะเลยเกิดความ
 คุ้นเคยและไม่เชื่อถือในความรู้ของผู้ตอบ, ซึ่งเป็น

ผลร้ายแก่กันทั้งสองฝ่าย. ข้าพเจ้ามารำพึงแล้วและเห็น
 เช่นข้างบนนี้, จึงได้ตกลงใจว่าจะพยายามตอบปัญหา
 ข้างบนนี้ด้วยภาษาอันใคร ๆ ก็อาจจะเข้าใจได้, ถ้าเป็น
 ผู้ที่ได้ออกมาในทางวิชาสามัญแล้ว, และเป็นผู้ที่ใฝ่ใจ
 ใคร่จะรู้ในทางพระพุทธศาสนา. ท่านผู้ที่เปนนักเทศน์
 หรือผู้ที่เคยฟังเทศน์มานาน ๆ แล้ว เมื่อมาพบสำนวน
 ไวยากรณ์ที่ข้าพเจ้าใช้ในหนังสือนี้ผิดแปลกไปจากสำนวน
 หนังสือเทศน์, ก็ขอได้โปรดกำหนดไว้ว่าข้าพเจ้าเป็น
 เพียงคฤหัสถ์ และแต่งหนังสือนี้สำหรับคนธรรมดาอ่าน
 เท่านั้น.

ก็ถ้ามัวว่าข้าพเจ้าจะต้องตอบปัญหานี้โดยย่อจะตอบ
 ว่าอะไรเล่า ? ข้าพเจ้าคงตอบว่า.

“พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้สิ่งเห็นความจริงอันประเสริฐ
 สี่ประการ, ซึ่งเรียกว่าจตุราริยส์.”

นั้นคงเป็นคำตอบที่สั้นที่สุดที่ชาวแฟนกอสอก, และ
 ซึ่งเห็นว่าเป็นอันสรุปหัวข้อดีกว่าอย่างอื่น. ชาวเจ้ากรุง
 สกอยคิดว่า คำตอบเท่านั้นยังไม่แจ่มแจ้งพอที่จะทำให้
 ผู้ถามเข้าใจได้ตลอดเลย; แต่อย่างน้อยก็ชาวเจ้ากรุง
 หวังได้ว่า คำตอบเช่นนั้นจะช่วยทำให้ผู้ที่อยากรู้จริง
 ยังเกิดความปรารถนาในความรู้ให้ยิ่งขึ้นอีก, แล้วและ
 พยายามเสาะแสวงหาความรู้นั้น ๆ. ถึงแม้ว่าชาวเจ้า
 รัจะมีเวลาอธิบายให้แก่ผู้ศึกษานั่นเอง, ผู้ที่ใคร่รู้
 ก็อาจไปค้นพบได้ในหนังสือที่เรียนธรรมะเล่มโตเล่ม ๑
 ว่า “จิตฺตวริยสัง” นั้น คืออะไรบ้าง, แล้วก็คงจะได้
 ยังเกิดความรู้ส่วนมากหรือน้อยตามแต่ความฉลาดไหว
 พริบของผู้นั้นนั่นเอง. แต่ผู้ที่ใคร่วิชาเช่นนั้นอาจจะไม่รู้
 ว่าจะแสวงหาความรู้ที่ตองการนั้นณแห่งใด, อาจจะต้อง
 เเทยวเสาะแสวงเสียเวลาอยู่บ้างก็เป็นได้. เพื่อความ
 สดวกแก่ผู้ใคร่ความรู้, แต่ยังมีฐานะที่เขาสั่งจะค้น,

ข้าพเจ้าขอเก็บข้อความนั้น ๆ มาแสดงไว้ในที่นี้, ด้วย
ภาษาง่าย ๆ.

ก่อนที่จะกล่าวถึงธรรมะอันประเสริฐที่พระพุทธเจ้า
ของเราได้ตรัสรู้นั้น, ควรคำนึงดูก่อนว่า เหตุใดพระองค์
จึงได้ทรงตรัสรู้อย่างนั้น. ถ้าถามคนสมัยโบราณคงตอบ
ไปในทางปาฏิหาริย์ทั้งนั้น, คือว่าพระองค์เป็นบุรุษที่
อัศจรรย์ที่สุดในโลก; ได้ทรงรับเทวดาอันเชิญให้เสด็จ
ลงมาเสวยพระชาติครั้งสุดท้ายในดินมนุษย์แล้ว, ก็เสด็จ
มาปฏิสนธิในพระครรภ์แห่งพระนางสิริมหามายา, ผู้เป็น
พระอัครมเหสีของพระเจ้าสุทโธทนะกษัตริย์, ณกรุง
กบิลพัสดุ์; พอประสูติจากพระครรภ์พระมารดา ก็ทรง
พระดำเนินโดยลำพังได้ ๗ ก้าว, ทำให้เป็นที่พิศวงแก่
เทวดาและมนุษย์ที่ชุมนุมอยู่ในสวนลุมพินีอันเป็นที่ประสูติ,
แม้แต่แม่ยังทรงพระเยาว์, ยังมีได้ทรงศึกษาศิลปะ
ศาสตร์เลย, ก็ได้ทรงแสดงพระปรีชาสามารถยิ่งกว่า

ผู้ที่เป็นครูบาอาจารย์; เมื่อเสด็จออกบรรพชา ทรงม้า
 ไปจากกรุงกบิลพัสดุ์ ก็มีเทวคาชอันคั้นน้ำตาล & ช้าง,
 มีพระอินทร์พระพรหมมากันฉัตรและถือไตรครองและ
 ยাত্রโคยเสด็จ; เมื่อจะตรัสรู้ พญามารได้ยกทัพใหญ่
 ไปผจญ, นางพระธรรณิกขึ้นมายืนนำไหลจากผม, ทำให้
 พญามารต้องพ่ายแพ้. เรื่องปาฏิหาริย์ต่าง ๆ, เช่นที่
 ได้ยกมากล่าวไว้เป็นตัวอย่างข้างบนนี้, ยังมีอีกมากมาย
 เหลือที่จะกำหนดจดจำ. คนโบราณเมื่อได้ฟังเล่าถึง
 ปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้าก็ยังเกิดความเลื่อมใส
 ในพระองค์แล้ว, ไม่พักคำนึงต่อไปถึงข้อมหัศจรรย์
 อันใหญ่ยิ่งกว่าปาฏิหาริย์ทั้งปวงที่กวีใด ๆ จะสามารถ
 ประดิษฐ์ขึ้นได้, กล่าวคือความจริงในพระประพฤติกรรม
 ของพระพุทธเจ้า. ฝ่ายบุคคลสมัยใหม่ก็มักจะไปเสีย
 ตรงกันข้ามทีเดียว, คือบรรดาปาฏิหาริย์ทั้งหลายทั้งปวง
 จัดว่าเป็นของเหลวไหล, ไม่ควรเชื่อถือเลย, แต่ก็

หาได้มีสิ่งใดเข้าแทนที่ปาฏิหาริย์ที่ยกออกเป็นของไม่ควร
เชื่อเสียแล้วนั้นไม่, จึงตกลงเป็นอันลอยคว้าง, และ
เลยชวน ๆ จะไม่เชื่อในความอัศจรรย์ของพระพุทธรเจ้า
เสียด้วยซ้ำ. ที่แท้ถึงแม้ว่าจะตัดปาฏิหาริย์อย่างที่คุณ
โบราณชอบกล่าวถึงนั้นออกเสียแล้ว, พระพุทธรเจ้าของ
เราก็คงเป็นบุคคลที่เป็นมหัศจรรย์ที่สุดในโลกอยู่นั่นเอง.

ในที่นี้ไม่ใช่ที่จะควรแสดงถึงพุทธประวัติโดยพิสดาร,
คุณงามความดีของคุณเสียไม่กล่าวถึง, นอกจากที่จำเป็น
สำหรับอธิบายกิจการบางอย่างเท่านั้น. ที่ข้าพเจ้ากล่าว
ว่าพระพุทธรเจ้าของเราเป็นบุคคลที่มีมหัศจรรย์นั้น เพราะ
เหตุว่าโดยพระชาติใดทรงเป็นชาติคิยะ, คือชาตินักรบ,
และความศึกษาอบรมก็เข้าไปในทางยุทธศาสตร์และ
รัฐประศาสนศาสตร์, หรือกล่าวโดยย่อ, เตรียมพระองค์
ไว้เป็นผู้ครอบครองแผ่นดินสนองพระองค์พระราชาบิดา.
อีกประการ ๓, อาศัยเหตุที่ได้มีผู้รอบรู้ ในทางคุณลักษณะ

ของคนทำนายไว้แล้วว่า, ถ้าทรงคงครของฌราวาสวิสัย
 อยู่ก็จะไต่เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชาธิราช, หรือถ้าเสด็จ
 ออกบรรพชา ก็จะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า, พระ
 ราชาบิดาจึงได้ทรงจัดให้ ไต่ทรงอภิเษกสมรสตั้งแต่เมื่อมี
 พระชนมายุเพียง ๑๖ พรรษา, อีกทั้งได้จัดสร้างปราสาท
 ที่ประทับไว้อย่างวิจิตร, บริบูรณ์ด้วยศฤงคารบริวารยศ,
 มัคณานารีปฏิบัติแวดล้อมอยู่เสมอ, เสวยโลกียกาม
 บริโภคทั้งกลางวันกลางคืน. แต่ถึงกระนั้นพระองค์ยัง
 ทรงกระทำพระเหตุที่ยสละสิ่งที่ทำให้เพลิดเพลินทุกสถาน,
 ออกไปบรรพชาเพ็ดทรงแสวงหาโลกุตตระสุข, อันทรง
 ทราบนั่นในพระเหตุที่ว่า เป็นของประณีตกว่าโลกียสุข.
 จริงอยู่ผู้ทสละฌราวาสวิสัยออกไปบรรพชาก็มีอยู่มาก,
 ทั้งในกาลนั้นและกาลหลัง ๆ ต่อมา, แต่จะมีผู้ ไต่
 เปรียบด้วยพระพุทธเจ้าของเราหาได้ไม่, เพราะการที่
 พระองค์เสด็จออกผนวชมิได้มีผู้ ไต่หรือสิ่งใดบังคับเช่น

คนอื่น ๆ โดยมาก. ผู้ที่บวชโดยมากมักเป็นเพราะมี
 บุคคลที่เคารพนับถือและมีบุญคุณ, เช่นบิดามารดาเป็น
 ตน, บังคับหรือแสดงความปรารถนาให้บวชอย่าง ๑;
 เพราะการดำรงอยู่ในฆราวาสวิสัยไม่ได้รับความสุขสำราญ
 เพียงพอ, จึงเกิดความคับใจ, จึงออกไปบวชเสีย
 อย่าง ๑; หรืออีกอย่าง ๑, ซึ่งอาจมีได้เหมือนกัน, คือ
 ได้ยินได้ฟังผู้อื่นกล่าวสรรเสริญความเป็นสุขสำราญแห่ง
 การบวช จึงบังเกิดความอยากบวชขึ้นมาบ้าง, ตามวิสัย
 ของผู้มีอายุน้อยที่อยากลองอะไรแปลก ๆ. พระพุทธเจ้า
 ของเรามีโคตมอยู่ใน ๓ จำพวกนี้เลย, เพราะประการที่ ๑
 พระราชบิดามีโคตมมีความปรารถนาเลยที่จะให้ทรงผนวช;
 ประการที่ ๒ พระองค์ไม่น่าจะต้องมีข้อใดที่ทำให้ทรง
 เข็ดหน่ายในการที่อยู่เป็นคฤหัสถ์; ประการที่ ๓ ไม่ได้
 มีผู้ใดชักชวนให้ทรงเห็นควรลองออกไปทรงผนวช, และ
 พระชนมายุของพระองค์มีถึง ๒๘ พรรษาแล้วเมื่อเสด็จ
 ออกทรงผนวช.

แต่เราจะควรเชื่อหรือไม่ว่า พระพุทธเจ้าไม่เคยทรง
 ทรมายเลยถึงความแก่, เจ็บ, และตาย, อันเป็นกฎแห่ง
 ธรรมดา ? ข้าพเจ้าเห็นว่าข้อข้างไม่น่าเชื่อเช่นนั้น,
 และไม่น่าเชื่อว่าพระเจ้าสุทโธทนะหรือใคร ๆ จะนึกได้ว่า
 จะสามารถยึดมิให้ทรงทรมายกฎแห่งธรรมดานั้น ๆ, ถ้า
 หากจะเป็นก็คงจะเพียงแต่ระวังมิให้กระทบพระเนตรเข้า
 โดยมีทนต์ูพระองค์, และอาจหวังอยู่ด้วยว่า ถึงแม้จะ
 ทรงทรมายก็จะไม่สู้ทรงเอาพระเหตุภัยใ้หนัก โดยเหตุที่จะ
 ทรงมีวิปลิตเพลินอยู่ในสุขแห่งกามขวิโลก. ฝ่ายพระ
 พุทธเจ้าของเราทรงมีพระนิสัยใ้ในทางศึกษา, และเป็น
 แน่นอนคงใ้ทรงศึกษามากด้วย, จึงมีพยานปรากฏอยู่
 ในที่ต่าง ๆ ว่าในทางธรรมะตามที่สอนกันโดยไสยศาสตร์
 (คือศาสนาพราหมณ์) นั้น พระองค์ทรงทรมายมากพอที่
 จะทรงใ้โดยภัยพราหมณ์ใ้ได้ โดยไม่ต้องแพ้. อันศาสนา
 พราหมณ์นั้นถูกใ้เติมไปด้วยคำสั่งสอน และลัทธินอง

ท้วยความแก่, ความเจ็บ, และความตาย, เหตุใด
พระพุทธรูปเจ้าจะไม่ไต่ทรงทราบถึงข้อความนั้น ๆ.

ข้อควรกำหนดอีกอย่างหนึ่งมีอยู่คือ, ในสมัยเมื่อ
พระพุทธรูปเจ้าของเราดำรงพระชนม์อยู่นั้น, นอกจาก
ศาสนาพราหมณ์อันเป็นของโบราณประจำอยู่ในมัธยม
ประเทศ, ยังได้เกิดมีพวกดลัทธิอีกจำพวก ๓ เรียกว่า
“นิร์ครนต์”, ซึ่งยังมีอยู่ในมัธยมประเทศ (อินเดีย)
จนทุกวันนี้, และซึ่งในสมัยนั้นมักเรียกกันว่า “ไซนุ”
(Jain). นักบวชพวกนี้เป็นผู้ดลัทธิของศาสนาซอมหา
วีระ, ผู้เป็นลูกเจ้าเมืองย่อม ๆ แห่ง ๓, ซึ่งได้ศึกษา
ในทางไสยศาสตร์จนชำซองแล้ว, และบังเกิดความรู้
สึกซนว่า การเป็นห่วงใยในโลกียกามบริโภคิไม่เป็น
หนทางที่จะบรรลุถึงพระปรพพรหมได้, จึงได้สละทรัพย์
ศฤงคารบ้านเรือนและครอบครัว, ออกบวชเป็นโยคี,
ใช้ยง์สูกุลจิวร, คือผ้าที่เขาสละแล้ว, เป็นเครื่อง

มุ้งห่ม; บริโภคภัตตาหารแต่จำเพาะที่ขอทานเขาได้; และบำเพ็ญทุกกรกิริยา, ทรมานตนโดยวิธีต่าง ๆ, คุ้มความงใจไม่โยกย้ายร่างกายและความสุขแห่งร่าง, และหวังว่าเมื่อทำให้ร่างกายซุกโถมไปสิ้นแล้ว ก็จะไม่เหลือแต่มนโธอันจะปลอตกพ้นจากกายอันลามก, แล้วมนโธอันบริสุทธิ์ก็จะไต่เข้าสู่พระปรพพรหม, คือความสุขอย่างประเสริฐ, ไม่มีเวลาต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดต่อไปอีก. ดังนั้นก็จะเห็นได้ว่า ความมุงหมายของมหาวิระนั้น มีคล้าย ๆ ของพระพทธเจ้า, คือมุงตักความเพลิดเพลิดในกามคุณารมย์, ซึ่งพวกพราหมณ์ไม่สอนให้ตักเลย, เพราะคามลัทธิของพราหมณ์ถือกันว่า ชายใดไม่มีลูก เมื่อตายไปแล้วต้องไปตกนรก ชุมหนึ่งซึ่งเรียกว่า “ยุต”, ลูกเป็นผู้ช่วยให้พ่อพ้นจากนรกชุนใด จึงเรียกว่า “ยุตร”, ดังนั้น ลัทธิพวกพราหมณ์ถือเคร่ง, และสั่งสอนอยู่เสมอ, จนเกิด

มีความเชื่อกันกันว่า หลวงไต่ไต่ยอมตนสมพาศกัย
 พรหมณ์และมีลูก นับเป็นขุณฺทิกวิยาอย่างหนึ่ง. มหา
 วีระและพระพทธเจ้ามีความเห็นตรงกันว่า ลัทธิเชนว่า
 มานี้ไม่เป็นประโยชน์แก่กุลในทางสมาธิ, เป็นเครื่อง
 ทำลายพรหมจรรย์, จึงห้ามเสียทีเดียว, และหวังว่า
 ถ้ากำจัดสิ่งซึ่งเป็นข้าศึกสำคัญต่อพรหมจรรย์ได้เสียแล้ว
 จึงจะสามารถบำเพ็ญตะบะให้มีผลบรรลุถึงความสุขอัน
 สูงสุดได้. แต่มหาวีระเข้าใจผิดคิดเห็นไปว่าจะสำเร็จ
 ความปรารถนาในทางคัมภีร์ได้ โดยวิธีกระทำทุกกรกิริยา,
 และมีหน้าซ้ำพวกศิษย์ของเขาบังคับไปแรงยิ่งกว่า
 ศาสตรา, คือเห็นว่าผู้ที่ตั้งใจมันเสียแล้วว่าจะไม่โยคีต่อ
 ร่างกายไม่ควรมีความอายต่อไป, จึงเลยมกการนุ่งห่ม
 เสียทีเดียว, เสียได้ชื่อว่า “ทิมัมพร”, แปลว่า
 “นุ่งผ้า”, หรือชาวเราเรียกกันว่า “ชีเปลือย”.
 มหาวีระผู้เป็นศาสดาของพวกนිරคอรณได้กำเหนิดก่อน

พระพุทธรูปเจ้าของเราหลายสมัย, ฉะนั้นเป็นข้อควรเชื่อได้
ว่าพระพุทธรูปเจ้าคงจะไต่เคียบทรงทราบดีถึงลัทธิและกิจการ
ของพวกนิกายนิกายอยู่แล้วแต่ก่อนเสด็จออกบรรพชา.

เมื่อข้าพเจ้าโคกกล่าวมาถึงแค่นี้แล้ว บางทีจะมีผู้
อยากถามขึ้นอย่างกระมัง ว่าถ้าฉนั้นพระพุทธรูปเจ้าจะมี
อะไรเหลือสำหรับตรัสรู้อีกเล่า? ขอตอบว่ายังมีเหลือ
อยู่มาก. ถึงหากเราจะวิจัยเสียว่า, ธรรมะที่ปรากฏอยู่ใน
ในพระพุทธรูปศาสนาก็มีปรากฏอยู่ทั้งในศาสนาพราหมณ์
และในลัทธิของนิกายนิกายแล้วโดยมากก็, แต่ขออนุญาต
หาทอนความ อัจฉริยะแห่ง ศาสนะธรรมของพระพุทธรูปเจ้า
ลงไม่. เปรียบเหมือนทัพพะสัมภาระที่สำคัญประกอบ
ขึ้นเป็นรถยนตร์, ใคร ๆ ที่เป็นช่างเหล็กก็อาจจะสร้าง
ขึ้นได้บ้าง ๑ หรือหลายอย่างตามแต่ความสามารถของ
ตน, แต่ความจริงก็ยังมีอยู่ว่ารถยนตร์ “โรลล์ส รอยซ์”
ก็มีแต่บริษัทเดียวเท่านั้นที่สร้างได้. ช่างทำรถยนตร์

ก็มีถมไป, เหตุไฉนจึงสร้างรศายนตร์ไม่ให้ไว้ค้ำเท่า
 รศายนตร์ “โรลลสรอยช” บ้างเล่า? ข้ออุปมา
 ฉะนั้น, ในส่วนทางลัทธิศาสนาที่ฉนั้น. กรรมะทิก ๆ,
 และที่ใคร ๆ ก็ยอมเห็นว่าดี, ก็มีอยู่เหมือนทัพพระสัม
 ภาระ, แต่ไม่มีศาสดาใด “คุม” ทัพพระสัมภาระนั้น ๆ
 ขึ้นเป็นศาสดาอันนำเลื่อมใส, นำนัยถอ, และทำให้ผู้นับ
 ถอใจสยายได้เสมอเหมือนทัพพระพทธเจ้าของเราใดทรง
 ประทับฐานจนเลย. ทั้งนี้เพราะศาสดาอื่น ๆ ถึงแม้ได้
 รู้จักกรรมะต่าง ๆ อยู่แล้วก็ตาม, แต่ยังมีขาดของสำคัญอะไร
 อยู่อัน ๑, จึงทำให้คำสั่งสอนของศาสดานั้นยกพร่องไป,
 ไม่มีค้ำถึงที่สุด. ศาสดาและยาโมกข์ทั้งหลายก็ต่างคน
 ต่างชวนชวนหาสิ่งที่ยังขาดอยู่นั้นทุกคน, แต่มิได้มีผู้
 ใดค้นพบเลย. พระพทธเจ้าของเราได้ทรงค้นพบสิ่ง
 ที่ยังขาดอยู่นั้น, จึงได้พระนามว่า “สัมมาสัมพุทธโธ”
 “เป็นผู้ตรัสรู้ชอบเอง”, คือสอนพระองค์เองให้รู้, ปลุก
 พระองค์เองให้ตนจนได้.

หอสมุด
 วัดพุทธ

ว่าด้วยการตรัสรู้

การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้านั้นหาได้มีชนลอบๆ มิได้
 นับแต่พระองค์เสด็จออกบรรพชา, เมื่อพระชนมายุได้
 ๒๙ พรรษา, ต่อเมื่อพระชนมายุได้ ๓๕ พรรษาจึงได้ตรัสรู้
 ในระหว่าง ๖ ปีนั้น พระองค์ทรงพยายามเสาะแสวง
 หาทางที่จะสำเร็จตามพระหฤทัยมุ่งหมายนั้นด้วยพระอค
 สาทะวิริยาพอนั้นแรงกล้า, หาผู้ใดเสมอเหมือนมิได้
 เลย. ขอนแสดงให้เห็นได้ว่าพระองค์มีพระหฤทัยยาก
 ยืนอยู่ในทางที่จะหาความจริงอย่างประเสริฐ, ความจริง
 อันไม่มีผู้ใดจะโต้แย้งได้เลย. เพื่อพระประสงค์อันนั้น
 ได้ทรงพระอดสาศระศึกษาในสำนักครุบาอาจารย์ทัมหาชน
 ในสมัยโน้นนิยมกันว่าเป็นเลิศแล้ว, จนทรงเล็งเห็นว่า
 อาจารย์นั้นๆ ไม่มีอะไรที่จะสอนถวายได้ อีกแล้ว; แต่
 ยังไม่พอพระหฤทัย, เพราะลัทธิของอาจารย์นั้นๆ ไม่ได้
 คัดกามสุขัลลิกานุโยค, คือการฝักใฝ่ในกาม, คงได้

อธิบายมาแล้วข้างบนนี้. พระองค์เสด็จออกจากสำนัก
 อาจารย์แล้ว, ไปประทับอยู่ที่ตำบลอรเวลา, ในแคว้น
 มคธ, อันเป็นที่มณีสถาน, มีธารน้ำใสอยู่ใกล้ ๆ และ
 มีไม้ใหญ่อันเป็นที่อาศัยร่วมได้, เหมาะแก่การที่จะเสด็จ
 อยู่โดยสงบไม่มีคนรบกวน. เมื่อทรงเลือกที่ใดเหมาะ
 แล้ว, จึงทรงขากันลงขำเพ็ญตะบะโดยอาการต่าง ๆ
 ที่นิยมกันในสมัยนั้นว่าเป็นของดี, มีทรงอดอาหารจน
 ชubbมอย่างที่เราเรียกกันโดยศัพท์สามัญว่า “หนังหุ้ม
 กระดูก”, และทรงทรมานพระองค์โดยวิธีต่างๆ เป็นต้น.
 การอดอาหารและทรมานต่าง ๆ เช่นกล่าวแล้วนั้น, ทรง
 เล็งเห็นว่าเป็นอติตะกิลมถานุโยค, คือการประกอบ
 ความเห็นเห็นแยกแ่คนเปล่า ๆ, ไม่เป็นประโยชน์เลย,
 เพราะทุกขเวทนาแห่งร่างกายอย่างมากเช่นนั้น กลับ
 ทำให้ใจมัวไปนึกถึงเสียแต่ในส่วนความไม่สบายและ

ความเดือดร้อนหรือเมื่อยเจ็บ, ไม่สามารถกระทำใจให้
 แน่วแน่ในทางสมาธิ อันเป็นขั้นต้นแห่งฌานทั้งปวง.
 ส่วนทางตรงกันข้าม, ความเสวยกามบริโภคก็ได้ทรง
 ทวายนั่งซัดแล้วว่าเป็นข้าศึกแก่ความสงบ, เพราะเมื่อ
 สิ่งใดทำให้เพลิดเพลินก็เป็นเหมือนย่วงอันคล่องและผูก
 มัดใจไว้ มิให้เจริญในทางสมาธิได้. เมื่อทรงเล็ง
 เห็นชัดใน ๒ ขอนี้แล้วจึง ทรงเลือกดำเนินในทางกลาง,
 และทางกลางนั่นเอง เป็นทางที่นำพระองค์ไปสู่ความ
 ตรัสรู้ในที่สุด, จึงควรนับได้ว่า เมื่อทรงประสพทาง
 กลางนั้นแลเป็นขั้นที่ ๑ แห่งบรรดาขั้นนำพระพุทธานุ
 ไปถึงความตรัสรู้อันเป็นขั้นที่สูงสุด

การที่พระพุทธานุเจ้าทรงดำเินญทุกกกรกิริยาได้ ให้
 ผลให้ทรงมีโอกาสได้สงบจริงยิ่งกว่าก่อน ๆ, เพราะทำ
 ใจให้ต้องเสด็จอยู่โดยลำพังพระองค์. ก่อนนั้นขึ้นไปไต่มี
 นักบวชทำรูป, ที่เรียกนามว่า “ปัญจวคคิย” ปฏิบัติ

พระองค์อยู่. จำเดิมแต่เมื่อพระองค์ได้เสด็จออกบรรพชา,
 นักบวชทั้งห้า, ผู้มีนามว่าโกณฑัญญะ ๑, วัชชีส ๑,
 ภัททิยะ ๑, มหานาม ๑, อัสสชิ ๑, ได้ออกบรรพชา
 และฝากตนอยู่กับพระพุทธเจ้า, เพราะนับว่าได้ทราบคำ
 ทำนายอยู่แล้วว่า ถ้าพระองค์เสด็จออกบรรพชาจะได้
 ตรัสรู้ธรรมอันสูงสุด, จึงตั้งใจว่าเมื่อตรัสรู้แล้วจะได้
 ทรงสั่งสอนให้ตนได้รู้บ้าง. ครั้นเมื่อเห็นพระพุทธเจ้า
 ทรงงดการทรมานพระองค์และเริ่มเสวยอาหารแข็ง, มี
 ข้าวสุกเป็นต้น, พวกขณฺฑกวัคคีย์สำคัญคิดเสียว่าพระองค์
 จะทรงหมดอุทสาหะที่จะบำเพ็ญต่อไปเสียแล้ว, จึงต่าง
 เอาตนออกห่างจากพระองค์ไป, พวกนี้ไปอยู่ณะป่าอสิ
 ปะตะนะมฤคทายวัน, กรุงพาราณสี. ฝ่ายพระพุทธเจ้า
 คงประทับอยู่ณตำบลอรุเวลา, และได้ทรงประสพความ
 สงัดโดยบริวารณ์, ทำให้สควกแก่การทรงบำเพ็ญเพ็ญ
 เติงหาธรรมวิเศษต่อไปจนเป็นผลสำเร็จได้ตรัสรู้ธรรมะ

วิเศษพอพระฤทธิว่า “รู้แน่แล้ว,” ในวาทะแห่งวิชาข
 มรณัม, พระจันทร์เพ็ญเต็มดวงเสวยวิชาขนักษัตรฤกษ์,
 (คือวันเพ็ญเดือน ๖ ตามจันทรคตินิยมข้างไทยเรา),
 ในยก่อนพุทธศก ๔๕.

เรื่องศรีสุริยของพระพุทเจ้า, ตามที่ผู้แก้ผู้เฒ่า
 ชอบเล่าสอนบุตรหลาน, เป็นเรื่องที่ถูกกล่าวไปในทาง
 สำแดงอิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ของพระพุทเจ้า, จึงทำให้
 คนชั้นหลังนี้มักพากันเห็นไปว่าเป็นเรื่องเหลวไหลเสีย
 ทั้งสิ้น. แต่ที่จริงถ้าใคร่ครวญดูสักเล็กน้อยก็อาจจะแล
 เห็นได้ว่า เรื่องแสดงปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ของพระพุทเจ้า
 นั้น, พระอรชรกถาจารย์ท่านใดแต่งขึ้นไว้สำหรับเป็น
 แต่ถ้อยคำอุปมา, เช่นเกี่ยวกับจินตะกวีแต่งสมวีระ
 ขรรษหรือนารอนงามคนนั่นเอง. เช่นเมื่อเราอ่านในกวี
 นิพนธ์ว่า นางคนใดคน ๓ ตาเป็นดาว, ผิวเป็นดอกมลิ,
 ผสมเป็นฟ้าในเวลากลางคืน, แขนเป็นวงช้าง, กิ่งนี้

คุกก็อาจจะพอเห็นได้ว่า พญามารนั้นท่านคงไม่ได้มุ่ง
 กล่าวถึงยักษ์คนใดคน ๑, เป็นแต่ท่านมุ่งกล่าวว่า กิเลส
 กามเปรียบด้วยพญามาร, และกิเลสอื่น ๆ เป็นเสนา
 มาร; กิเลสเหล่านี้เกิดขึ้นในพระหฤทัยแห่งพระพุทธเจ้า,
 ทำให้ทรงหวลว่าลกลงถึงความเสวยสุขสมบัติในอดีตกาล,
 คุงตั้งพญามารและเสนายกมาผจญ. วิถีที่จะข้ามพระ
 หฤทัยมิให้หนักมากไปในทางกิเลสนั้น ๆ ก็คือทรงว่าล
 ลงพระขารมทั้ง ๓๐ ที่ใดทรงบำเพ็ญมาแล้ว, ทำให้พระ
 หฤทัยหนักแน่น, หักห้ามพระหฤทัยมิให้หวลคิดถลง
 ความหลังได้ โดยเด็ดขาด, จึงเรียกว่าทรงเสียงพระ
 ขารมทั้ง ๓๐ สู้มาร

ขารม ๓๐ ทกล่าวดังนี้, สรูปโดยย่อคือ ทาน ๑
 คีล ๑ เนกขัม ๓ บัญญา ๑ วิริยะ ๑ ขันติ ๑ สัจจะ ๑
 อธิษฐาน ๑ เมตตา ๑ อุเบกขา ๑. ทานและคีลไม่จำ
 ต้องอธิบาย, เพราะโดยมากก็รู้จักกันอยู่แล้ว; เนกขัม
 แปลว่าออกจากกาม, สละทรัพย์สินสมบัติและครอบครอง

“พระองค์^๑นิมนต์พระชนม^๒เพื่อประโยชน์แก่คนมาก
 กว้วยพระเมตตา, จัดเป็นพระทานขารม^๓และพระเมตตา
 ขารม^๔; เสก^๕จ้ออกมหาพิณษกรม, จัดเป็นพระเนก
 ขันมขารม^๖; ทรงสำรวมในศีลสมควรแก่เป็นขรรพชิต,
 จัดเป็นพระศีลขารม^๗; ทรงบำเพ็ญเพียรและทรงออก
 ทนต่อความลำบากยากเข็ญ, จัดเป็นพระวิริยะและพระ
 ขันติขารม^๘; ทรงตั้งพระหฤทัยมั่นในปฏิปทา, ตั้ง
 พระหฤทัยมั่นจริง ๆ เพื่อแสวงหาความจริง, จัดเป็น
 พระอธิษฐานขารม^๙และพระสัจจะขารม^{๑๐}; ทรงรักษาพระ
 หฤทัยคงที่ ไม่ให้วิการเพราะยินดียินร้าย, จัดเป็น
 พระอเนกขารม^{๑๑}; พระปรีชาทำพระองค์^{๑๒}ให้เป็นผู้^{๑๓}คณ,
 ฐ^{๑๔}เท่างกาล, และอาจเล็งเห็นก้าวหน้าไม่มงาย, นำ
 พระองค์^{๑๕}หลัก จาก กิริยาอันมี^{๑๖}ใช้ทางดำเนิรในปฏิปทาอัน
 เป็นทางตลอดถึงได้ขัตตุพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ,
 จัดเป็นพระขณฺญาขารม^{๑๗}.”

ขารมทั้ง ๓๐ นี้ ตามคำอธิบายของท่านกล่าวว่าพระ
 โภทิสต์ควรต้องบำเพ็ญเป็นลำดับหลายพระชาติ, จนบริบูรณ์
 ทั้ง ๓๐ ประการแล้วเมื่อใด, เมื่อนั้นจึงจะไต่ตรัสรู้เป็น
 พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า. ในข้อนี้ก็อีก, น่าจะ
 สันนิษฐานว่าท่านมุ่งหมายเป็นคำเปรียบ, คือขารมมีบาง
 อย่าง อาจบำเพ็ญได้โดยบริบูรณ์แม้เมื่อยังเป็นคฤหัสถ์,
 แต่ขารมมีบางอย่างจะบำเพ็ญได้โดยบริบูรณ์ต่อเมื่อได้ออกบวช
 แล้ว. ที่น่าสันนิษฐานเช่นนั้น เพราะตามทางไสยศาสตร์
 ถือว่าผู้บวชแล้วเท่านั้นจึงจะควรได้ชื่อว่า “ทวิชะ”-
 ผู้เกิดสองหน, คือกำเนิดจากครรภ์มารดาหน ๑ กำเนิด
 เมื่อบรรพชาอีกหน ๑; ดังนั้นผู้ที่ยังมีไต่บวชคงเรียกว่า
 ยังอยู่ในชาติที่ ๑, ต่อบวชแล้วจึงถึงชาติที่ ๒. การ
 บำเพ็ญขารมมีต่าง ๆ อาจทำได้บ้างในชาติที่ ๑, แต่
 ต้องได้ “กำเนิด” ในชาติที่ ๒ เสียก่อนจึงจะสามารถ
 บำเพ็ญได้ โดยบริบูรณ์ทั้ง ๓๐ ประการ.

ส่วนพระพุทธรูปเจ้าของเราอย่างไร ๆ ในเมืองยังมีได้
เสด็จออกบรรพชา ก็คงจะต้องได้ทรงบำเพ็ญพระบารมีอยู่
หลายประการแล้ว, เพราะพระองค์เป็นเจ้านายและพระ
ราชบิดาทรงเตรียมไว้ ให้ได้ทรงเป็นมหากษัตริย์ตามคำ
ทำนายของฤๅษี, ฉะนั้นอย่างไร ๆ ก็คงจะได้ทรงบำเพ็ญ
ทศพิธราชธรรมอยู่แล้วโดยปกติ. ธรรมะ ๑๐ ประการ
ที่กล่าวกัน เป็นธรรมะสำหรับผู้เป็นเจ้าเป็นใหญ่ต้อง
ประพฤติ, จึงได้ชื่อว่า “ทศพิธราชธรรม,” ซึ่งท่าน
ได้ผูกเป็นคาถาไว้, เพื่อให้จำง่าย, ดังต่อไปนี้:—

“ทานิ สิลิ ปริจาคิ   อาชฺชวิ มหุทฺวิ ตปํ
“อโถธิ อวิหีสญฺจ   ขนฺตฺถญฺจ อวิโรธนํ.”

อธิบายโดยย่อ ๆ, (๑) ทานิ, คือการให้ทรัพย์สินแก่
คนที่ไร้ทรัพย์สิน, และที่ควรอนุเคราะห์; (๒) สิลิ, คือ
การรักษาความสุจริตในไตรทวาร, ได้แก่การรักษาศีล &
เป็นนิตย์เป็นต้น; (๓) ปริจาคิ, คือการสละทรัพย์สินเพื่อ
ทำประโยชน์แก่พระศาสนา, เช่นสร้างวัด, อุโบสถ,

วิหาร, การเปรียญ, ฯลฯ, หรือเพื่อประโยชน์แก่ชน
 หมู่มาก, เช่นสร้างโรงพยาบาล, โรงเรียน, ถนน,
 สพาน, เป็นต้น; (๔) อาชชว, คือความซื่อตรงและ
 รักษาความสัตย์; (๕) มททว, คือความไม่จองทอง,
 ไม่ถือตัว, รู้จักเคารพขนอบต่ออวมยบุคคล (คือผู้มี
 กำนาคสูง, มีอายุมาก, และมีคุณความดี); (๖) ตย์,
 คือบำเพ็ญกรรมเผือกเลิศ, มีดีศีล ๘ ทุก ๆ วันพระ
 เป็นต้น; (๗) อโกธ, คือไม่ทำให้ผู้อื่นต้องเดือดร้อน
 เพราะความกราดเกรี้ยว; (๘) อวิหส, คือไม่ประพฤติก
 การใดที่เป็นไปในทางเบียดเบียนผู้อื่น; (๙) ขนุติ, คือ
 ความอดกลั้น, ทนต่อความโกรธและความให้ร้ายของผู
 อื่น, ไม่กระทำตอบแทนแก่กัน; (๑๐) อวิโรธ, คือไม่
 ประพฤตินอกทำนองคลองศาสนะธรรมหรือนิติธรรม.
 เมื่อเทียบกันตักขารมี ๓๐ ก็จะทำให้เห็นว่าตรงกันอยู่แล้ว
 สามข้อ, คือทาน ๓ ศีล ๓ ขันติ ๓. นอกจากนั้น
 สงเคราะห์เข้าในขารมีอื่น ๆ อีกได้, คือ ขริจาค

สงเคราะห์เข้าในทานบารมี; อาชชวะสงเคราะห์เข้าใน
 สัจจะบารมี; มัททวะสงเคราะห์เข้าในศีลบารมี; ตะปะ
 สงเคราะห์เข้าในวิริยะบารมีและอธิษฐานบารมี; อโกธะ
 สงเคราะห์เข้าในขันติบารมี; อวิหิงสาสงเคราะห์เข้าใน
 เมตตาบารมี; และอวิโรธนะสงเคราะห์เข้าในอุเบกขา
 บารมี. ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ผู้ใดบำเพ็ญทศพิธราช
 ธรรม^๘ ก็น่าจะบำเพ็ญบารมี ๘ อย่างใน ๑๐ แล้ว, ยิ่งคง
 ชาติแต่เนกขัมภ์ด้วยปัญญา. พระพุทธเจ้าของเราได้ทรง
 บำเพ็ญพระบารมี ๘ ประการ แม้เมื่อยังมีโศกโศก
 บรรพชา; ครั้นเมื่อตกกลางพระเหตุที่ยโสที่จอกกบรรพชา
 จึงทรงบำเพ็ญเนกขัมภ์บารมีอย่างยิ่งยวด, แล้วและ
 ทรงบำเพ็ญพระบารมีอื่น ๆ ให้ถึงขั้นสูงยิ่งเช่น
 ลำคัย, จนในที่สุดได้ตรัสรู้ธรรมวิเศษ, เป็นพระสัมมา
 สัมพุทธเจ้า.

กิจการบ้นท้ายในการตรัสรู้นั้น พระโยราณาจารย์
 ฝ่ายมัชฌิมนิกายท่านแสดงไว้ว่า ทรงเจริญสมณะ

ภาวะนาทำจิตให้เป็นสมาธิ, คือแน่วแน่บริสุทธิ์, ปราศ
จากอุปกิเลส คืออารมณ์เครื่องเศร้าหมอง, ทรง
บำเพ็ญฌานโดยลำดับ, จนตัวปัญญา ๓ ประการได้
บังเกิดขึ้นในยามทั้งสามแห่งราตรีตามลำดับกัน. เพื่อ
ช่วยความเข้าใจของผู้ใฝ่ความรู้อย่างอธิบายถึงฌาน
ทั้งสี่เป็นเหมือนขั้นบันไดทำเนียบถึงปัญญา (หรือ
ญาณ) ทั้งสาม, ด้วยวาทะง่าย ๆ.

ฌาน คือการเพ่งอารมณ์ใจใดแน่วเป็นสมาธิแท้จริง,
ไม่วอกแวก, ยิ่งค้ำใจให้นิ่งแต่จำเพาะที่มุ่งนึก. ฌาน
นั้นจัดเป็น ๔ ชั้น, เรียกชื่อตามลำดับแห่งความประณีต.
ปฐมฌาน มีองค์ ๕, คือ (๑) ยังมีตรรก, เรียกว่า วิตก,
(๒) ยังมีตรอง, เรียกว่า วิจาร์, เหมือนอารมณ์ของคน
สามัญ, แต่ไม่ประกอบด้วยกิเลสสามและอกุศลธรรม;
มี (๓) ขัค, คือความอิมใจ, และ (๔) สุข, คือความ
สบายใจ, เกิดแต่วิเวก คือ ความเจียม; ก็ยังประกอบด้วย

ด้วย (๕) เอกัคคระตา, คือจิตอันมีอารมณ์เป็นหนึ่งลงไป, นิกแนวชยไต้ ในสิ่งเดียว, ไม่นึกโน่นนึกนี่กลับไปกลับมา. ทตติยะฉาน มีองค์ ๓, คือละวิตกและวิจารณ์เสียไต้, คงเหลือแต่ขต, สุข, และเอกัคคระตา. ทตติยะฉาน มีองค์ ๒, คือละขตเสียไต้, คงเหลือแต่สุขกับเอกัคคระตา. จตุตตะฉาน มีองค์ ๒ เหมือนกัน, คือละสุขเสียไต้กลายเป็นอเบกขา, กับเอกัคคระตา.

บัญญัติ ๓ ประการที่ว่ไต้เกิดขึ้นในพระเหตุที่พระพุทธรเจ้าในยามทั้งสามเป็นลำดับนั้น, ท่านยังไว้ว่า ในยามที่ ๑ ยังเกิด “อุปเพณิวาสานัสสติญาณ”, แปลว่า ความรู้เป็นเครื่องระลึกไต้ถึงชนชั้ชาติขย่ก่อน, หรือกล่าวว่ระลึกชาติหนหลังของตนไต้. ในยามที่ ๒ ยังเกิด “จตุปปาตญาณ”, แปลว่า ความรู้ในจิตและเกิดของสัตว์ทั้งหลาย, คืออาการรู้สัตว์ทั้งหลายอันค้เลวต่างกัน ว่เป็นด้วยอำนาจกรรม, หรืออีกนัย ๑ เรียกว่ “ทิพพ

จากขุณฺดาณ”, แปลว่าความรับรู้ที่จดวงตาทิพย์. ในยาม
 ที่ ๓ ยังเกิด “ชาสวขุขุณฺดาณ”, แปลว่าความรับรู้เป็น
 เหตุสันชาสวะ, คือเครื่องเสว้าหมองอันหมักหมมอยู่ใน
 จิตตะสันดาน; อธิบายต่อไปว่า กำหนดรู้ชั้นอพรหมทั้ง
 อาการ, โดยความเป็นเหตุและเป็นผล ^๕เนื่องต่อกันไป
 (เรียกว่า “ปฏิจุสมุปฺปาท”), จบลงด้วยอริยสัจ, และ
 เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงรู้เห็นอย่างนั้นแล้ว ^๕จิตก็พ้นจาก
 ความเสว้าหมองทั้งปวง, ไม่ถือนั่นด้วยอุปาทาน, ไม่
 เป็นห่วงในโลกียะสุขอันเป็นสุขไม่แท้จริงและไม่ประณีต.

อริยสัจ & ประการ

ธรรมะวิเศษที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้วและได้ทรง
 สั่งสอนผู้อื่นให้รู้ตาม ^๕เรียกว่าอริยสัจ, คือความจริง
 อย่างสูง, มีอยู่ ๔ ประการ, คือ (๑) ทุกข์; (๒) ทุกข
สมุทัย, แปลว่าเหตุเกิดแห่งทุกข์; (๓) ทุกขนิโรธ,

แปลว่าความค้ำแห่งทุกข์; (๔) ทุกข์นิโรธคามินีปฏิ
ปทา, แปลว่าทางทำเนิรถึงความค้ำทุกข์; หรือเรียกโดย
 ย่อว่า “ทุกข์, สมุทัย, นิโรธ, มรรค.” จะขออธิบายตาม
 เค้าพระรถมเหศนาของพระพุทธเจ้า, ที่นินามว่า “ธรรม
 จักร”, แต่จะเกี่ยวเอาแต่จำเพาะข้อความอันแสดงด้วย
 จักรวิยสังขมาแสดงในที่นี้, ประกอบด้วยคำอธิบายโดย
 ชิตตโนมัตถของข้าพเจ้าเองบ้าง.

๓. ทุกข์ะธริยสัง. พระพุทธเจ้าทรงบรรยายว่า ความ
 เกิดก็เป็นทุกข์, ความแก่ก็เป็นทุกข์, ความตายก็เป็น
 ทุกข์; ความโศก, ความรำไรว่าพัน, ความเจ็บกาย,
 ความเสียใจ, ความค้ำแค้นใจก็เป็นทุกข์; ความประสพ
 ด้วยสิ่งที่ไม่เป็นที่รักทั้งหลายก็เป็นทุกข์; ความพลัด
 พราจากสิ่งทรงรักทั้งหลายก็เป็นทุกข์; ปราถนาอันใดแม้
 ไม่ใดคงปราถนาอันแล้วก็เป็นทุกข์. กล่าวโดยย่อ
 อธิบายทวนชนิด ๕ เป็นทุกข์.

คนโดยมากเมื่อแจ้งสิ่งที่เป็ทุกขให้ฟังก็มักจะเข้าใจทั้งหมด, เว้นเสียแต่ข้อที่ว่าความเกิดเป็ทุกขนั้นแหละ มักมีคนถนงน้อยบ้าง, แต่แท้จริงไม่ควรถนงเลย, และถ้าใช้สมองตรองดูที่น้อยก็จะแลเห็นได้ว่าเป็นทุกข, คือประการ ๓ อากาโรที่คนเราเกิดจากกรรมมารดานั้นเอง มิใช่เป็นไปด้วยความสทก, ย่อมมีความลำบากยากเข็ญเป็อนเนกประการ, แต่ว่าตัวเราจำความทุกขที่ได้รับในเวลานั้นไม่ได้ จึงลืมนิไปว่าเป็นทุกข; อีกประการ ๓, ถ้าจะกล่าวให้ประณิตหน่อย, ควรคิคิดให้คิว่า ถ้าเรามีได้เกิดมาก่อนแล้วก็จะไม่ต้งแก่, ไม่ต้งเจ็บ, ไม่ต้งตาย, ไม่ต้งประสบอารมณ์ต่าง ๆ ที่ทำให้เป็นทุกข, ความกำเนิตนั้นเทียบเป็ทุกขชนิดที่ ๓ ที่เราต้งประสบในชีวิต; เมื่อใดเกิดมาแล้วจึงโดยงเกิดมีความยึดถือและเป็นห่วงในเบ็ญจันต์, ซึ่งแต่ละอัน ๆ ล้วนเป็ทุกขทั้งนั้น.

คนโดยมากเมื่อเจอสิ่งที่เป็นทุกข์ให้ฟังก็มักจะเข้าใจทั้งหมด, เว้นเสียแต่ข้อที่ว่าความเกิดเป็นทุกข์นั้นแหละ มักมีคนถกนออยู่บ้าง. แต่แท้จริงไม่ควรถกนอเลย, และถ้าใช้สมองตรองดูหน่อยก็จะแลเห็นได้ว่าเป็นทุกข์, คือประการ ๓. อาการที่คนเราเกิดจากกรรมมารดานั้นเอง มิใช่เป็นไปด้วยความสทว, ย่อมมีความลำบากยากเข็ญเป็นอเนกประการ, แต่ว่าตัวเราจำความทุกข์ที่ไ้รับในเวลานั้นไม่ได้ จึงลืมนึกไปว่าเป็นทุกข์; อีกประการ ๓, ถ้าจะกล่าวให้ละเอียดหน่อย, ควรคิดดูให้คิดว่า ถ้าเรามีได้เกิดมาก่อนแล้วก็จะไม่ต้งแก่, ไม่ต้งเจ็บ, ไม่ต้งตาย, ไม่ต้งประสบอารมณ์ต่าง ๆ ที่ทำให้เป็นทุกข์. ความกำเินนั้นแท้ยวเป็นทุกข์ชนิดที่ ๑ ที่เราต้องประสบในชีวิต; เมื่อใดเกิดมาแล้วจึงใตยงเกิดมีความยึดถือและเป็นห่วงในเบ็ญจันต์, ซึ่งแต่ละอัน ๆ ล้วนเป็นทุกข์ทั้งนั้น.

คนโดยมากเมื่อเจอสิ่งที่เป็นทุกข์ให้ฟังก็มักจะเข้าใจทั้งหมด, เว้นเสียแต่ข้อที่ว่าความเกิดเป็นทุกข์นั้นแหละ มักมีคนลงนออยู่บ้าง. แต่แท้จริงไม่ควรลงเลย, และถ้าใช้สมองตรองดูหน่อยก็จะแลเห็นได้ว่าเป็นทุกข์, คือประการ ๑. อากาโรที่คนเราเกิดจากกรรมมารดานั้นเอง มิใช่เป็นไปด้วยความสทวก, ย่อมมีความลำบากยากเข็ญเป็นอเนกประการ, แต่ว่าตัวเราจำความทุกข์ที่ได้รับในเวลานั้นไม่ได้ จึงลืมนึกไปว่าเป็นทุกข์; อีกประการ ๒, ถ้าจะกล่าวให้ประณีตหน่อย, ควรคิดให้คิดว่า ถ้าเรามีได้เกิดมาก่อนแล้วก็จะไม่ต้งแก่, ไม่ต้งเจ็บ, ไม่ต้งตาย, ไม่ต้งประสบพหุอารมณ์ต่าง ๆ ที่ทำให้เป็นทุกข์. ความกำเริบนั้นเทียบเป็นทุกข์ชนิดที่ ๓ ที่เราต้องประสบในชีวิต; เมื่อใดเกิดมาแล้วจึงได้ขงเกิดมีความยึดถือและเป็นห่วงในเบญจขันธ์, ซึ่งแต่ละอัน ๆ ล้วนเป็นทุกข์ทั้งนั้น.

คนโดยมากเมื่อแจงสิ่งที่เป็นทุกข์ให้ฟังก็มักจะเข้าใจทั้งหมด, เว้นเสียแต่ข้อที่ว่าความเกิดเป็นทุกข์นั้นแหละ มักมีคนลงนออยู่บ้าง. แต่แท้จริงไม่ควรลงนเลย, และถ้าใช้สัมมอรรถของคหุหน้อยก็จะแลเห็นได้ว่าเป็นทุกข์, คือประการ ๑ อากาเรที่คนเราเกิดจากกรรมมารคานั้นเอง มิใช่เป็นไปด้วยความสควก, ย่อมมีความลำบากยากเข็ญเป็นอเนกประการ, แต่ว่าตัวเราจำความทุกข์ที่ได้รับในเวลานั้นไม่ได้ จึงลืมนึกไปว่าเป็นทุกข์; อีกประการ ๑, ถ้าจะกล่าวให้ประณีตหน่อย, ควรคิดให้คิดว่า ถ้าเรามีได้เกิดมาก่อนแล้วก็จะไม่ต้องแก่, ไม่ต้องเจ็บ, ไม่ต้องตาย, ไม่ต้องประสบอารมณ์ต่าง ๆ ที่ทำให้เป็นทุกข์. ความกำเริบนั้นเกี่ยวเป็นทุกข์ชนิดที่ ๑ ที่เราต้องประสบในชีวิต; เมื่อใดเกิดมาแล้วจึงใดของเกิดมีความขยดถือและเป็นห่วงในเบญจขันธ์, ซึ่งแต่ละอัน ๆ ล้วนเป็นทุกข์ทั้งนั้น.

๒. ทุกขะสมุทัยอริยสัจ. พระพุทธเจ้าทรงบรรยาย
 ว่า ตัณหา, คือความทยานอยากอันใดทำความเกิดอีก,
 เช่นไปก็กำหนดด้วยอำนาจความเพลิน, เพลินยิ่งใน
 อารมณ์นั้นๆ. ตัณหาเป็นอย่างไร? กามตัณหา อย่าง ๑
ภวตัณหา อย่าง ๑ วิภวตัณหา อย่าง ๑.

อธิบายว่า ตัณหา คือ ความอยากได้หรืออยากพ้น
 อย่างรุนแรง, ทยาน, คั่นร่นชวนชววยในทางให้ได้สม
 อยาก. กามตัณหา คือความอยากได้คน, หรือของ,
 หรือความสุขสมบูรณ์และความพอใจตัว, ซึ่งยังไม่ได้,
 และความหมกมุ่นมัวเมาอยู่ในสิ่งนั้นๆ ที่คนได้แล้ว.
ภวตัณหา คือความอยากคงอยู่ในภพที่เกิด ด้วยอำนาจ
 ความอาลัย, และความอยากเกิดในภพที่ปรารถนาต่อไป.
 ความอยากเป็นนั่นเป็นนั้นก็สงเคราะห์เข้าในประเภทนี้
 ด้วย. วิภวตัณหา คือความอยากไม่เป็นอยู่ในภพที่เกิด,
 อยากตายเสีย, เพราะเข็ดหน่าย, และความอยากด้วย

สูญไม่เกิดในภพนั้น ๆ อีก. ความไม่อยากเป็นนั่นเป็นนี่
สังเคราะห์เข้าในประเภทนี้ด้วย.

๓. ทุกขะนิโรธอริยสัจ. พระพุทธเจ้าทรงบรรยายว่า
ความคับคอบไม่ติดขัดอยู่ได้, โดยไม่เหลือแห่งตัณหา,
คือความสละตัณหา, ความวางตัณหา, ความปล่อย
ตัณหา.

อธิบายว่า เมื่อรู้แล้วว่าตัณหาเป็นเหตุแห่งทุกข์
ก็ต้องคิดดับตัณหาเสียให้สิ้นเชิงจึงจะดับทุกข์ได้.

๔. ทุกขะนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ. พระพุทธเจ้า
ทรงบรรยายว่า ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์นั้น ทางมี
แปดองค์แยกแยะไปพ้นจากกิเลสอันเป็นข้าศึก, กล่าว
คือ (๑) สัมมาทิฏฐิ (๒) สัมมาสังกัปปะ (๓) สัมมา
วาจา (๔) สัมมากัมมัฏฐะ (๕) สัมมาอาชีวะ
(๖) สัมมาวายามะ (๗) สัมมาสติ (๘) สัมมาสมาธิ.

ทางมีองค์แปดที่กล่าวในต้นเรื่อง ตามศัพท์ภาษามคธว่า “อฏฺฐังกิกมคฺค” (เขียนแสดงอย่างอักษร

สูญไม่เกิดในภพนั้น ๆ อีก. ความไม่อยากเป็นนั่นเป็นนี่
สังเคราะห์เข้าในประเภทนี้ด้วย.

๓. ทุกขะนิโรธอริยสัง. พระพุทธเจ้าทรงบรรยายว่า
ความทุกข์โดยไม่มีตัณหาอยู่ได้, โดยไม่เหลือแห่งตัณหา,
คือความสละตัณหา, ความวางตัณหา, ความปล่อย
ตัณหา.

อธิบายว่า เมื่อรู้แล้วว่าตัณหาเป็นเหตุแห่งทุกข์
ก็ต้องดคิดขยับตัณหาเสียให้สิ้นเชิงจึงจะดับทุกข์ได้.

๔. ทุกขะนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัง. พระพุทธเจ้า
ทรงบรรยายว่า ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์นั้น ทางมี
แปดองค์แยก แควออกไปพ้นจากกิเลสอันเป็นข้าศึก, กล่าว
คือ (๑) สัมมาทิฏฐิ (๒) สัมมาสังกัปปะ (๓) สัมมา
วาจา (๔) สัมมากัมมันตะ (๕) สัมมาอาชีวะ
(๖) สัมมาวายามะ (๗) สัมมาสติ (๘) สัมมาสมาธิ.

ทางมีองค์แปดที่กล่าวในที่นี้เรียกตามศัพท์ภาษา
มคธว่า “อฏฺฐังกิกมคฺค” (เขียนแปลลงอย่างอักษร

วิธีไทยว่า “อัญจังกิกรมรค”) . หรือตามศัพท์ภาษา
สันสกฤตว่า “อษฏางกิกรมรค” (เขียนแสดงอย่าง
อักษรวิธีไทยว่า “อษฏางกิกรมรค”), มีอธิบาย
แจงออกไปดังต่อไปนี้ :-

(๑) สัมมาทิฏฐิ, แปลว่าความเห็นชอบ, โดย
ตรงได้แก่ความเห็นถูกต้องตามคลองธรรมทุกประการ,
โดยขรรดได้แก่ความเห็นว่าเป็นผลดีและร้ายย่อมเกิดแต่
กรรม, คือเราทำดีจึงจะได้ดี, ทำชั่วจึงจะได้ร้าย.
มีคนอยู่บางคนคิดเห็นไปเสียว่า การทำดีทำชั่วหากจะมี
ผลดีแต่เมื่อมีผู้รู้เห็นเท่านั้น, ฉะนั้นถ้าทำชั่วแล้วและ
มีคนขงมิให้ ผู้อื่นรู้ได้ ก็เชื่อว่าอาจได้ผลดี, หรืออย่าง
น้อยก็ไม่ได้รับผลร้าย, และตรงกันข้าม, ถึงจะทำดี
สักปานใดก็ตาม แต่ผู้ที่มีอำนาจวาสนาไม่รู้ไม่เห็น,
หรือไม่ชอบตน, ก็อาจไร้บำเหน็จบำนาญได้. คนชนิด
นี้นับว่าเป็นผู้มีความเห็นผิดโดยแท้.

(๒) สัมมาสังกัปปะ, แปลว่าทำวิหังชอบ, คือไม่
ทำวิหังแต่หาความสุขสำราญและเพลิดเพลินในทางที่ผิด,
ไม่ทำวิหังเนื่องด้วยการผูกพยาบาท.

(๓) สัมมาวาจา, แปลว่าวาจาชอบ, ได้แก่
วจีสุจริต ๔ ประการ, คือไม่พูดปด ๑ ไม่พูดล้อเสียด ๑
ไม่พูดหยาม ๑ ไม่พูดเหลวไหล ๑. ขรรคการพูด
ไม่ตรงกับความจริงทุกสถาน จัดว่าเป็น “มุสาวาท”;
การพูดขบขคน ๒ ฝ่ายหรือถกถว้ันให้แตกสามัคคีกัน,
ให้ระหองระแหงผิดใจกัน, ให้ระแวงแก่กัน, จัดว่าเป็น
“ขีลสุวาท”; การคำเขา, การสยด, ตลอดจนถึง
การกล่าวแตกกัน, ประชด, และนินทา จัดว่าเป็น
“ผรุสวาท”; การพูดเหลวไหลไม่เป็นแก่นสาร จัดเป็น
“สัมผึปป์ลวาท.” การกล่าวขยอจนไม่เป็นชั้นจัดว่าเป็น
การพูดเหลวไหล; หรืออาจเป็นถึงมุสาวาทด้วยก็ได้.

(๔) สัมมาภิมันตะ, แปลว่าการงานชอบ, ได้แก่
แก่กายสุจริต ๓ ประการ, คือไม่ฆ่าสัตว์ ๑ ไม่ลัก

ทรัพย์ ๑ ไม่ประพฤติกิเลสในกาม ๑. เรื่องไม่ฆ่าสัตว์
 เป็นขัญหาอันเคยมีมาแม่แต่ในเมื่อครั้งพุทธกาล, คือ
 มักมีผู้ฉลาดลาคชอชยตั้งกระทู้ถามว่า เมื่อไม่ฆ่าสัตว์
 ละก็จะได้อะไรเป็นอาหารเล่า? ยังมีอีกจำพวก ๑ ซึ่ง
 มีความปราถนาจะใคร่ให้ค้ำยั้ง, ถึงแก่แสดงความ
 เห็นว่า, เพื่อสนับสนุนข้อห้ามมิให้ฆ่าสัตว์นั้น, ควรห้าม
 การบริโภคเนื้อสัตว์เสียเด็ดขาดทีเดียว. เหตุที่คัดค้าน
 ออกไปจากคณพุทธสาวกก็เพราะเหตุมีทิฏฐิเช่นนั้นอย่าง ๑.
 ข้าพเจ้าเห็นว่าแท้จริงในเรื่องห้ามฆ่าสัตว์นั้นคนโดยมาก
 จะยังมีใคร่เข้าใจนัยกว่าพระพุทธเจ้าทรงมุ่งหมายอย่างไร.
 ส่วนข้อที่ว่าพระเมตตากรุณาต่อสัตว์ทั้งหลายทำให้ทรง
 ห้ามเช่นนั้น ย่อมเป็นข้อที่เห็นได้โดยง่าย ๆ, และคง
 ไม่ผิดด้วย, แต่ยังหาเข้าใจลึกซึ้งเพียงพอไม่. ข้าพเจ้า
 เข้าใจว่าทรงมุ่งถึงการฆ่าสัตว์เพื่อยุขายัญเส้นเทวดา
 คามธรรมนิยมของพราหมณ์ มากกว่าการฆ่าสัตว์เพื่อ
 เป็นภิกษาหารแก่มนุษย์. การฆ่าสัตว์เส้นเทวดาทำให้

สัตว์ที่ทำความประ โยชน์แก่มนุษย์ถูกปลงชีวิตเสียมากมาย
 โดยไร้ผลดีด้วยประการทั้งปวง, และถ้านักไปก็ไม่น่า
 จะคิดเลยว่าเทวดาจะชอบให้เขามาสัตว์บูชาเช่นนั้น. ส่วน
 การกินเนื้อสัตว์เป็นของเนื่องด้วยกฎแห่งธรรมดาดังอย่าง ๓,
 ซึ่งพระพุทธรเจ้าก็ทรงทราบอยู่ว่ายากที่จะยกเลิกเสียได้,
 จึงทรงบัญญัติไว้แต่เพียงว่า ไม่ให้ลงมือฆ่าสัตว์เอง
 เท่านั้น, หาได้ทรงห้ามการกินเนื้อสัตว์ไม่. การฉ้อโกง
 ทุกสถาน, เช่นรับฝากหรือเป็นผู้รักษาทรัพย์ของผู้อื่น
 เอาทรัพย์ไปใช้เสียเอง, ทำเงินและธนบัตรปลอมหรือ
 เขียนใบสั่งจ่ายปลอม, และการล่อลวงให้เขาเข้าทุน
 ทำการค้าขายแล้วเอาเงินนั้นไปใช้ไปเป็นประโยชน์ของ
 ตนเองเสีย จักว่าเป็นอกุศลนาทาน. ส่วนความประพฤติ
 ผิดในกามนั้น หมายถึงความไม่จำเพาะแต่ทำชู้กับเมีย
 ของผู้อื่น, ถึงการลอบทำชู้กับหญิงสาวที่บิดามารดา
 หรือผู้ปกครองยังมีได้ ยินยอมยกให้ก็นับว่าประพฤติผิด
 เช่นนั้นเหมือนกัน.

(๕) สัมมาอาชีวะ, แปลว่าเลี้ยงชีพที่ชอบ, ได้แก่ การเลี้ยงชีพใน ทาง สจฺริต และในทาง ถูก ธรรม เนียม. การค้าขายสุรยาเมาที่คนเสพยาติ, การตั้งโรงหญิงหาเงิน, การฆ่าสัตว์ขายเป็นอาหาร, แม้ ไม่ผิด กฎหมายแผ่นดินก็ดี, ทางศาสนาจัดว่าเป็นมีจฉาอาชีวะทั้งนั้น; แต่การค้าขายมันนุกับการตั้งบ่อนให้คนเล่นการพนัน เป็นผิดทั้งทางพระศาสนาทั้งทางกฎหมายแผ่นดิน.

(๖) สัมมาวายามะ, แปลว่าพยายามชอบ, ได้แก่พยายามในทางยังกุศลธรรมให้เกิดขึ้นและให้เจริญ, และใน ทางยังบาปะ ธรรมไม่ให้เกิด และให้เสื่อมสิ้นไป. ในใจ คนเรา ทุก คน ย่อม จะมีอยู่ที่ กุศลธรรมและบาปะ ธรรม, เป็นส่วนมากบ้างน้อยบ้าง. เป็นหน้าที่ของเราทุกคนที่จะพยายาม ขัดถอส่วนกุศล ธรรมที่เรามี อยู่แล้ว ให้คงที่อยู่ที่, และยิ่งให้เจริญขึ้นโตด้วยกบิณฺฑิ, และ

ควรพยายามตัดรอนทอนยาประจรรวมที่มีอยู่แล้วให้ลดน้อยลงทุกที, อย่างก่อยาประจรรวมชนิดใหม่อีก.

(๗) สัมมาสติ, แปลว่าระลึกชอบ, ใ้แก่ระลึกการอันทำให้สังขาราคะ, โทษะ, โมหะ, และไม่ระลึกการอันจะขั้วให้เกิดราคะ, โทษะ, โมหะ. ราคะ นั้นอย่างคำคือ “กามะราคะ,” ใ้แก่ความกำหนดด้วยอำนาจกิเลสกาม. ยังมีราคะอย่างทีละเข็ยตกว่าอีก ๒ อย่าง, แต่ก็ยังคงจัดว่าเป็นของไม่ดีเหมือนกัน, คือ “รูปะราคะ,” ใ้แก่ความทิดใจอยู่ในรูปะธรรม, เช่นชอบใจในบุคคลบางคน หรือในพัสดุขางสิ่ง, อีกอย่าง ๓ เรียกว่า “อรุปะราคะ”, ใ้แก่ความทิดใจอยู่ในอรุปะธรรม, เช่นพอใจในสุขเวทนาเป็นต้น. โทษะ โดยมากมักแปลกันแต่ย่อ ๆ ว่า “โกรธ”, แต่ที่แท้ โกรธเป็นแต่ส่วน ๓ แห่งโทษะเท่านั้น; ความทิดร้ายทุกสถาน, เช่นอิจฉา, พยายาม, อาฆาต, ย้องร้าย, เหล่าน

สงเคราะห์เข้าในโทษะทั้งนั้น. โมหะ ใ้แก่ความหลง
เหมือนคนที่หลับละเมอและ ง่วงมกมาย, รู้เท่าไม่ถึงกาล.

(๘) สัมมาสมาธิ, แปลว่าตั้งใจชอบ, ใ้แก่
ภาวนาสกตใจในทางมกนอัย, ในทางมุ่งที่ต่อผู้อื่น, และ
ในทางนำให้คลายความหลง. ทำให้ให้นิ่ง, นิ่งแต่
อย่างเดียว, แต่ยังไม่ถึงลงไปแท้, เรียกว่า “อุปปจาร
สมาธิ”, คือสมาธิเป็นแต่เฉียด ๆ; ต่อเมื่อใดทำให้
ให้นิ่งและถึงลงไปใ้จริง ๆ จึงเรียกว่า “อัปปน
สมาธิ”, คือสมาธิอันแน่นแน่ว.

อริยสัจ ๔ ประการนั้นแลเป็นธรรมะที่ พระพุทธเจ้า
ของเราได้ตรัสรู้, เรียกว่าขัลลพระอนุตตรสัมมาสัม
โพธิญาณ, คือขัลลญาณถึงเห็นความจริงอย่างสำคัญหา
ที่เปรียบมิได้, เป็นธรรมะที่ยังมิได้เคยมีผู้ใดถึงรู้เห็น
ใ้ก่อนพระองค์เลย.

ขอทเราทั้งหลายควรรู้ สักพระคุณของ พระพุทธเจ้า
เป็นใหญ่หลวงคือ เมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้ธรรมะวิเศษนั้น

แล้ว หาได้ทรงสงวนไว้สำหรับจำเพาะพระองค์เองเท่านั้นไม่. ด้วยอำนาจพระกรณอนันกว้างขวางเปรียบเหมือนทะเลใหญ่อันหาฝั่งมิได้, พระองค์ได้ทรงประสาสน์สอนธรรมะวิเศษนั้นแก่เวไนยนิกรโดยแพร่หลาย, เหมือนประธานสมบัติอันประเสริฐยิ่งกว่าโภคสมบัติทั้งปวงไว้ให้อยู่ติดโลก, เป็นเครื่องค้ำจุนโลกและประโลมใจมนุษย์นิกรชั่วกาลนาน, เป็นสาธารณประโยชน์หาที่เปรียบมิได้.

ฝ่ายเราทั้งหลายผู้ถือตนเป็นพทธศาสนิกควรเป็นผู้กอบด้วยกตัญญูกตเวท, เมื่อบูชาท่านอยู่แล้วว่าพระพทธเจ้าทรงมีอุปการะคุณแก่เราทั้งหลายมากมายเห็นปานนี้แล้ว, ก็ควรตั้งใจสนองพระคุณโดยตั้งใจประพฤติตามพระบรมพุทโธวาทโดยเต็มสติปัญญาและความสามารถ. ส่วนผู้ที่มีได้บำเพ็ญโดยเต็มที่เพราะขาดความเข้าใจนั้น ควรชวนช่วยหาความรู้ในทางศาสนธรรม

ให้ยิ่งขึ้น, และเมื่อได้ศึกษาเข้าใจแล้ว, แม้ศรัทธามี
 อยู่ก็ไม่ ต้อง วิทก เลยใน ข้อ ที่ จะไม่ สามารถ ปฏิบัติได้,
 เพราะอะไรก็ไม่สำคัญเท่าใจของเราเอง. ถ้าใจเรานึกว่า
 จะปฏิบัติได้ ก็คงจะทำได้, ถึงแม้แต่จะทำได้เพียงสัก
 เล็กน้อย ก็ยังดีกว่าไม่ทำเลยเลย, แต่ถ้าใจท้อแท้
 นึกเสียว่าจะทำไม่ได้ ก็คงจะไม่ได้ด้วยเอง. ถ้าปรารถนา
 เป็นคนดีจริง, สมที่เป็นพุทธศาสนิก, ต้องหมั่นยังค้ำ
 ใจของตนเองให้อยู่ในอำนาจ, จนอาจสั่งให้นึกอะไรก็ได้
 ตามปรารถนา, ถึงแม้ในชั้นต้นจะนึกท้อแท้ ก็ควรข่ม
 ใจให้ละความท้อแท้ นั้นให้จงได้.

ยังมีคนอยู่อีกจำพวก ๑ ที่ชอบข้างงงงวยไปเพราะ
 ความเข้าใจว่าตนฉลาด, มักกล่าวว่าจะฆ่าเพณูให้เปลือง
 เวลาทำไม, เพราะถึงแม้จะฆ่าเพณูเท่าใด ๆ ก็ไม่มีทาง
 ที่จะขจัดผลแม้แต่เพียงเป็นโสดกายน. สำหรับคนชนิดนี้
 ควรชักชวนให้รำพึงดูว่า มีผู้ใดบ้างในโลกนี้ที่ขจัดผล

สูงได้ โดยไม่เหยียบย่ำบรรพตขั้นต่ำก่อน ? ถึงในทางธรรม
ก็เช่นกัน. ใครไม่ศึกษาและบำเพ็ญธรรมในขั้นต่ำ ๆ
ก่อนจะบรรลุถึงธรรมขั้นสูงได้อย่างไรเล่า. การงกความ
เพียรเสียนั้นหากคุณประโยชน์มิได้เลย, คงมิได้แต่ผล
ร้ายเท่านั้น, แม้แต่จะเพียงเสมอตัวก็ไม่ไ้, เพราะ
กิเลสต่าง ๆ อันต้องเที่ยวอยู่ในจิตของเราคอยตามกวน
อยู่เสมอให้เรากระทำตามใจตัว, แลความจริงย่อมมีอยู่
ว่าบาปกรรมทำง่ายกว่ากุศลกรรม ฉะนั้นการตามใจตัว
จึงมักพาให้เรากระทำบาปกรรมย่อย ๆ แม้ โดยไม่ใคร่รู้
สักตัว. ถ้าหากว่ามีความเพียรยากขึ้น, หมั้นเพาะ
กุศลธรรมขึ้นไว้ ในสันดาน, ก็เปรียบเหมือนประเทศที่
เกณฑ์ทหารและตั้งกองตำรวจขึ้นไว้สำหรับขำร้ายบาป
ธรรมอันเปรียบด้วยผู้ร้ายฉนั้น.

การข่มกิเลสของเราเป็นกรณียกิจ ไม่จำเพาะต่อ
ตัวเราเท่านั้น, ทั้งเป็นกรณียกิจอันเราควรประพฤติเพื่อ

ประโยชน์ของเพื่อนบ้านด้วย. คนเรา, จะเป็นผู้ถือ
 สัญชาติโคแลดือศาสนาใดก็ตาม, ย่อมไม่ชอบแลไม่ไว้
 ใจบุคคลที่ไร้ธรรม, เพราะบุคคลที่ไร้ธรรม เปรียบ
 เหมือนสัตว์ในป่าคร่ำ, ไม่รู้ว่าจะประทุษร้ายใคร
 เมื่อใด, เป็นที่ระแวงสงสัยอยู่เป็นนิตย์. ฉะนั้นถ้าปราถนา
 อยู่เป็นสุขสงบในหมู่มชน เช่นความจำเป็นจริง ๆ ที่เราจะ
 ต้องประพฤติเป็นผู้อยู่ในศีลในธรรม, เพื่อเพื่อนบ้านคยได้
 โดยปราศจากความระแวงใจ.

การที่จะประพฤติตนให้อยู่ในศีลในธรรม, ก็จำเป็น
 ต้องมีหลักที่ขยคเห็นขยใจให้แน่วในทางศรัทธา, ต้องมี
 เครื่องเตือนใจให้ ใฝ่ในทางแสวงหาความรู้ ในทางธรรม.
 ก็สิ่งใดเล่าในโลกนี้จะมีคดียิ่งไปกว่าพระรัตนตรัย ? เพราะ
 เหตุใดเล่าจึงเป็นเช่นนั้น ? เพราะเหตุที่พระพุทธเจ้าได้
 เป็นผู้ตรัสรู้พระธรรม, พระธรรมนั้นพระสงฆ์ได้ทรงจำ
 ไว้, และพระสงฆ์เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า, พระรัตน

ตรีบน^๕เป็นของหมดจดทุกมเล็กในโลก, ย่อมเป็นไปได้
 พรหม^๕เพื่อความหมดจดอย่างยิ่งแก่สัตว์ทั้งหลายผู้เลื่อม
 ใสแล้วผู้ใคร่ซึ่งความหมดจดแก่ตน, ผู้ปฏิบัติโดยชอบ.
 ผู้ใดถึงพระรัตนตรัยว่าเป็นสวณะแล้ว, มาเห็นอริยสัจ
 ทงส์^๕ด้วย^๕ปัญญาอันชอบ, นับว่าได้ประสบสวณะอันทำ
 ให้สบายใจอย่างยิ่ง, เพราะอาจจะไต่พนจากทุกข์ทั้งปวง,
 กงน^๕แล.